

Oficialment, Cuba va ser una colònia d'Espanya. A la pràctica, ho va ser sobretot de Catalunya. El desastre de

1898 el van viure amb intensitat molts catalans, tant a l'Havanà com a Barcelona, tant comerciants i soldats com industrials i obrers. Hi ha dos llibres que expliquen bé l'entrellat d'aquest triangle format per Cuba, Catalunya i Espanya, una història d'amor-odi a tres bandes. L'ún és *Cuba/Espanya, España/Cuba* (Ed. Crítica, 1995), del gran historiador cubà Manuel Moreno Fraginals —el seu segon cognom, d'origen català, no és una casualitat—, obra a la qual ara li ha sortit un complement interessant, *Els catalans i Cuba* (Ed. Proa, 1998), d'Oriol Junqueras.

"Des de final del segle XVIII, Catalunya havia estat l'única part de l'Estat que havia exercit i desenvolupat una funció d'autèntica metròpoli econòmica respecte a Cuba", escriu Junqueras. Moreno Fraginals ho veu així: *"Para Cataluña (la mayor solera burguesa de España) Cuba y Puerto Rico constitulan un bastión de desarrollo.*

Cuba, Catalunya i Espanya

Para el resto de España, Cuba era un punto de referencia obligado en el discurso militar, político e ideológico de los gobernantes. Quizás por eso las únicas voces españolas que aconsejaron una política racional hacia Cuba provenían de Cataluña." Per exemple, la veu poètica de Joan Maragall.

Moreno Fraginals subtitulava *Historia común* la seva reveladora síntesi. Junqueras hauria pogut fer el mateix. Tots dos textos segueixen camins paral·lels i insisteixen en els mateixos lligams i paradoxes. Parlen d'identics esdeveniments però amb noms lleugerament canviats. Junqueras hi posa accent català. On l'un es refereix a "l'oligarquia financero-comercial espanyola de Cuba", l'altre (Junqueras) assegura que, en efecte, es tractava d'una "oligarquia comercial", però adverteix que a més era profundament "espanyolista" i reaccionària, i que estava integrada en bona mesura per catalans. Hi ha alguna excepció al reaccionarisme i l'espanyolisme d'aquells catalans, com ara els Bacardí —els del rom—, família que es va posar activament al costat del bàndol independen-

tista. Entre la gent del carrer, també hi va haver catalans lluitant a l'un i l'altre costat. No en farem la llista.

De catalans, n'hi havia molts, a l'illa caribenya. Entre el 1830 i el 1860, la població catalana a Cuba havia passat d'uns mil habitants a uns 11.000, 2.000 dels quals —en aquesta última data— es concentraven a l'Havana. El 1860, el 15,6 per cent dels peninsulars presents a l'illa eren catalans, en especial sitgetans, vilanovins, mataronins i barcelonins dedicats al petit comerç, a la botigueta. Formaven xarxes, s'ajudaven, s'emparentaven. Contra el tòpic enlluernador, la majoria mai no van veure satisfets els seus somnis de riquesa. La dita popular entre els negres, *"Ay madre, quién fuera blanco, aunque fuese catalán"*, es pot referir a les difícils condicions de vida de molts d'aquests immigrants, però també podria insinuar l'odi que els esclaus sentien cap als seus principals explotadors, molts d'ells també vinguts del Principat. La riquesa que aquests pocs negociancs van aconseguir, al final va acabar revertint al Principat, però no es pot dir que beneficiés directament una població obrera que va sobreviure ofegada per feines de misèria, una situació que es perllongaria al conflictiu segle XX català i que acabaria en reiterats i tràgics esclats de violència, amb Barcelona internacionalment coneguda com la ciutat de les bombes i la rosa de foc.

Moreno Fraginals se centra en els conflictes interns cubans, d'adscripció nacional, de classe i de raça. I podem dir que els resol —els explica i els entén— magistralment. Junqueras fa el mateix en referència a la societat catalana. Es fixa, per exemple, en el cas de Joan Güell, dels Güell que després s'emparentarien amb els López i finançarien Verdaguer —amb el qual van acabar malament— i Gaudí. El patriarca dels Güell va ser un tipus que, pel que sembla, anava rabiosament a la seva. Ho veurem tot seguit.

Però abans val la pena recordar que al segle passat, "a la dècada dels 70, els diners d'Antonio López y López i Antoni Samà i Urgellés —entre d'altres— serviren per esclafar els independentistes cubans i per consolidar la restauració dels Borbons al tron d'Espanya", escriu Junqueras. El mateix historiador fa notar com, alhora, malgrat els esforços esmerçats per aquesta gent en aquest sentit, a partir de 1868 —any de la revolució La Gloriosa i de la primera guerra cubana (1868-78) per la independència—, aquesta mateixa gent "van entendre que l'esclavatge i l'espanyolitat de Cuba no serien eterns i que calia accelerar el procés d'evasió de capitals cap a Europa. A partir d'aleshores comencen a arribar a Barcelona els membres de les famílies Güell, Samà, Moré de la Bastida, Pla, López y López (...), unes famílies que al darrer terç del segle XIX van injectar a l'economia catalana la fabulosa xifra de 400 milions de rals".

Als mateixos anys, Joan Güell defensava aferrissadament a les Corts espanyoles el proteccionisme econòmic, un proteccionisme que beneficiava tant els industrials catalans com els terratinents castellans. Els uns i els altres tenien en l'illa de

Cuba un fabulós mercat reservat. Era el mateix Joan Güell propietari de la gran fàbrica Vapor Vell de Sants que, una dècada abans, el 1854, un cop finalitzada una vaga de dos mesos, com a càstig va tancar l'empresa i va fugir a França, deixant sense sou i feina uns obrers ja castigats pel conflicte recentment conclòs. I és el mateix que des dels inicis va finançar grups paramilitars per atacar els independentistes cubans. I el mateix que, juntament amb les altres grans famílies enriquides a ultramar, va dominar la política catalana de la Restauració: va arribar a ser alcalde de Barcelona i primer president de la Caixa d'Estalvis.

Per el que fa al navilier Antonio López y López, català d'adopció, va continuar fins al final en la línia de treure un bon profit de la folia colonial espanyola, de manera que els anys 1895-98, a canvi dels serveis prestats, va aconseguir el monopoli del transport de correu, material de guerra i tropes entre la Península i Cuba. Cal recordar que el govern espanyol va arribar a desplaçar a l'illa quasi 210.000 soldats! En López encara té una estàtua dedicada a Barcelona.

En fi, tant Güell com López com la majoria de fortunes dels *americanos* catalans van tenir el seu origen en el tràfic d'esclaus, un negoci extraordinàriament rendible. Aquí hi ha una paradoxa interessant, d'aquelles que sovintegen en la història més que no sembla: el 1713, en el tractat d'Utrecht, Felip V va atorgar als anglesos el monopoli del tràfic d'esclaus a les colònies espanyoles d'Amèrica a canvi que oblidessin el pacte de Gènova de 1705 en virtut del qual s'havien compromès a defensar les llibertats de Catalunya. Bé, el 1796 el govern britànic declarava il·legal el tràfic d'esclaus no tant per raons humanitàries com per perjudicar les economies colonials de França i Espanya, molt dependents de la mà d'obra negra. Va ser en aquest context que els catalans aviat van agafar-ne el relleu. Entre 1816 i 1819, el 76,41 per cent dels esclaus arribats a Cuba van ser transportats per traficants del Principat, una activitat que van seguir practicant fins a la dècada dels anys 60. És a dir, el tràfic d'esclaus, amb Cuba com a destí privilegiat, va ser un element important tant en la derrota política catalana del 1714 com en la victòria econòmica d'un segle després.

Un segle, el XIX, en què Cuba i Catalunya van compartir un dinamisme agrícola i industrial que les va conduir cap al progressiu distanciament respecte d'una Espanya envellida i arrogant. El primer territori espanyol on hi va haver màquines de vapor i tren va ser Cuba, el segon, Catalunya. Junqueras conclou així el seu triangle d'amor-odi entre Cuba, Catalunya i Espanya: "El nacionalisme espanyol contemporani va néixer a Cuba al segle XIX i, un cop perduda l'illa, va trobar la seva raó de ser —en bona mesura— en una mena de paranoia anticatalanista que afectava polítics, militars i periodistes."

Moltes fortunes dels "americanos" catalans van tenir l'origen en el tràfic d'esclaus i aquest tràfic, amb Cuba com a destí privilegiat, va ser prou important tant en la derrota política del 1714 com en la victòria econòmica un segle després